

ქართული რიცხვითი სახელის მეტყველების ნაწილად ჩამოყალიბებისათვის XVIII-XIX საუკუნეთა გრამატიკებში

დანელია ვაჟა

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.24>

აბსტრაქტი. ქართულ ენაში არც ისე ცოტაა სიტყვები, რომელთა მნიშვნელობა რიცხვის, რაოდენობის ცნებას უკავშირდება. ისინი მნიშვნელობასთან ერთად გრამატიკული თავისებურებებითაც გამოირჩევიან. ის თვისებები, რომლებიც დამახასიათებელია რიცხვითი სახელებისთვის, საშუალებას აძლევს მათ, ცალკე მეტყველების ნაწილად გამოიყოს.

გამოკვლევები ცხადყოფს, რომ ეს პროცესი საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა. ნაშრომში ნათლად არის წარმოჩენილი, რა ადგილი ეკავა რიცხვით სახელს XVIII საუკუნისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის გრამატიკებში. მიმოხილულია რიცხვითი სახელების სპეციფიკა ზურაბ შანშოვანის, ანტონ პირველის, გაიოზ რექტორის, იოანე ბატონიშვილისა და სოლომონ დოდაშვილის სახელმძღვანელოებში.

გაანალიზებულია თითოეული ავტორის შეხედულებები რიცხვით სახელებზე. გარკვეული მოსაზრებაა გამოთქმული იმის შესახებ, რომ დოდაშვილის „ქართული ღრამატიკა“, რომელიც 1830 წელს დაიბეჭდა, ძირითადად ქართველიშვილის გრამატიკას ეყრდნობა, მაგრამ ავტორს ბევრი რამ ორიგინალურადაც აქვს წარმოდგენილი, მათ შორის - რიცხვითი სახელის სემანტიკური დახასიათება.

დოდაშვილისა და ბატონიშვილის შეხედულებები რიცხვით სახელზე შედარებულია წინამორბედი გრამატიკოსების ნააზრევთან და დასაბუთებულია, რომ ავტორებმა სრულად ვერ გამოკვეთეს რიცხვითი სახელის ლექსიკურ-სემანტიკური და მორფოლოგიურ-სინტაქსური თავისებურებანი, ამიტომაც ზემოაღნიშნულ გრამატიკებში რიცხვითი სახელი დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად არ არის გამოყოფილი. გამოვლენილია, რომ ტერმინი „რიცხვითი სახელი“ ანტონ პირველს ეკუთვნის.

საკვანძო სიტყვები: რიცხვითი სახელი, გრამატიკა, თვლის სიტემა, მეტყველების ნაწილები, მართლწერა, ზედშესრული სახელები, კანკლედობა.

შესავალი

გასული საუკუნის 60-იან წლებში აკადემიკოსმა არნოლდ ჩიქობავამ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ქართული საგრამატიკო ტერმინების ისტორია ჯერჯერობით შეუსწავლელია და ამას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს, რადგან დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ენის გრამატიკის ისტორიისთვის. მართალია, განვლილი ექვსი ათეული წლის განმავლობაში ამ მიმართულებით ბევრი რამ გაკეთდა, თუმცა ჯერ კიდევ არანაკლები სამუშაოა შესასრულებელი.

არნოლდ ჩიქობავას გამოკვლევით, „ზ. შანშოვანთან უკვე გვაქვს ბევრი ტერმინი, რაც უცვლელად (ანდა ერთგვარად ცვლილი) ანტონის გრამატიკაშიც იყო შემდეგ გამოყენებული და ქართული ენის გრამატიკაში დამკვიდრდა. ამჟამად მნელია იმის თქმა, აქედან რა უკვე

მოიპოვებოდა და რა არის ზ. შანშოვანის შექმნილი“ [1, 87].

ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ ტერმინ რიცხვით სახელსა და ქართულ ენაში მის დამკვიდრებაზე, რადგან ქართული ენის რიცხვითი სახელი, როგორც ალექსანდრე გვენცაძე მიუთითებს [2, 5], მკვეთრად ჩამოყალიბებულ თვლის სისტემას წარმოადგენს. დღეს მას მეტყველების ნაწილთა კლასიფიკაციაში გარკვეული ადგილი უკავია.

ძირითადი ნაწილი

კვლევებით დასტურდება, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარსა და XIX საუკუნის დასაწყისში რიცხვითი სახელი ცალკე მეტყველების ნაწილად ჯერ არ არის ჩამოყალიბებული. ამის მიუხედავად, ამ პერიოდის გრამატიკოსთა სახელმძღვანელოებში საკმაო ყურადღება მაინც ექცევა - მისი გარკვეული ლექსიკურ-მორფოლოგიური და სინტაქსური თავისებურებებია წარმოჩენილი.

პროფესორ ალექსანდრე ფოცხიშვილს მიაჩნია, რომ ტერმინი „რიცხვითი“ „ანტონის მიერ შექმნილი ტერმინების მოდელის მიხედვითაა გაკეთებული და იოანე ქართველიშვილს ეკუთვნის. ანტონთან გვქონდა „ერთის“ ბრუნება და ნათქვამი იყო: „...იქმნების უკვე სახელები, ბრუნვად რიცხვთაცა“. თვით ტერმინზე არაფერი იყო ნათქვამი. გაიოზთან გვქონდა „რიცხვობითი“, რაც, ალბათ, დაედო საფუძვლად ქართველიშვილის ტერმინს „რიცხვითი“ [3, 404].

პროფესორ ელენე ბაბუნაშვილის აზრით, „ზედსართავი სახელი ანტონთან სახელებში შედის, როგორც სახელთა გარკვეული სახე. რაც შეეხება რიცხვით სახელს, ანტონი (წინააღმდეგ ა. ფოცხიშვილის მტკიცებისა) მას არსად არ განიხილავს თავის გრამატიკაში“ [4, 80].

ჩვენი მოსაზრებით კი, ტერმინი „რიცხვითი სახელი“ სწორედ ანტონ კათალიკოსს ეკუთვნის. როგორც ა. ფოცხიშვილი ამბობს, ავტორმა თავისი გრამატიკის მე-14 პარაგრაფში აღნიშნა, რომ „იქმნების უკვე სახელები ბრუნვად რიცხვთაცა“ და აბრუნა მხოლოდ რიცხვითი სახელი ერთი „მხოლოდობითად“ და „მრავლობითად“:

	მხოლოდობითად	მრავლობითად
წრფელობითი	ერთი	ერთნი
ნათესაობითი	ერთისა	ერთთანი
მიცემითი	ერთს	ერთთა
შემასმენლობითი	ერთი	ერთნი
დაწყებითი	ერთისაგან	ერთთაგან
მოთხრობითი	ერთმან	ერთებმა
მოქმედებითი	ერთითა	ერთებითა
წოდებითი	ერთო	ერთებო

ჩვენთვის ანტონის გრამატიკის უფრო მესამე ნაწილია ყურადსაღები, რომელიც მთლიანად სინტაქსის საკითხებს ეთმობა - წინადადებებია გარჩეული („თვს დაჯელოვნებისა სუნტაქსსა შინა ღრამმატიკოსობითისა ჯელოვნებისასა მრავალთა მაგალითთა დადება, სხუათა და სხუათა წერილთაგან ჩუჴ ნთა აღმოღებულნი“).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია 447-ე პარაგრაფიდან მე-15 მაგალითი: „ექუსსა, რუასა და ათსა ჟამსა უწყუჴტელად სლუად მოძღუართადმი, სხუა და სხუა სწავლათა მასწავლელთა, ესე ვითართა განზრახვთა, რათა ორსა, ანუ სამსა შინა წელიწადსა სრულ-ჰყოსმცა სწავლად აკადემიისა“...[5, 274].

წინადადების ანალიზისას ანტონ პირველი აღნიშნავს, რომ „ექუსსა, რუასა და ათსა,

არიან **სახელნი რიცხვთნი**, მიცემითად ბრუნვლნი, რომელნიმე ძალით და რომელნიმე მოქმედებით და კავშირისა მიერ წმასუნილნი და შემდგომად თვსსა მდებარესა სახელსა ზედა შესრულნი...

ორსა არს **სახელი რიცხვთი** მიცემითად ბრუნვლი...

ანუ, არს კავშირი, რომელიც აბამს წულავითრე შემდგომსა **რიცხვთსა სახელსა** წინადასათანა.

სამსა არს **სახელი რიცხვთი**, მიცემითად ბრუნვლი და ორნივე ესე **რიცხვთნი სახელნი** არიან ზედშესრულ არსებითისა, შემდგომად მდებარისა“ [5, 275].

დამოწმებული მაგალითიდან ნათლად ჩანს, რომ ტერმინი „**რიცხვითი სახელი**“ ანტონ კათალიკოსს ეკუთვნის პრე და პოსტპოზიციური წყობის (მხოლოდით და მრავლობით რიცხვ.) ოთხივე ფორმის გამოყენებით. გაიოზისგან განსხვავებით, შემდგომი პერიოდის გრამატიკოსები - იოანე ქართველიშვილიცა და სოლომონ დოდაშვილიც ტერმინ **რიცხვით სახელს** ანტონისეული ფორმით იყენებენ.

რაც შეეხება მე-18 საუკუნის თვალსაჩინო სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მოღვაწის, თელავის სემინარიის პირველი რექტორის, ნაყოფიერი მთარგმნელისა და მკვლევრის - გაიოზ რექტორის „ქართულ ღრამმატიკას“, ის 1789 წელს დაიწერა.

ავტორი მეტყველების რვა ნაწილს გამოყოფს. სახელებს ორ ნაწილად წარმოგვიდგენს - „არსებითად და ზედშესრულად“. მისი აზრით, „ყოველი სახელი ქართულისა ენისა ბრუნუათა შინა ჰმსგავსებენ ურთიერთასა [6, 57].

82-ე პარაგრაფში სახელთა შორის განხილულია „**რიცხუობითნი სახელნი**“, რომლებიც, ავტორის თქმით, არიან **მარტივნი**, მაგალ., პირუჭლი, ერთი, ორი, სამი... ათი, ოცი, ასი, ბევრი და სხუანი; ანუ არიან **ჰრთულნი**, ათერთმეტი, ათორმეტი, ათსამმეტი, ათოთხმეტი, და სხუანი, ოცდაერთი, ოცდაოთხი... ორმოცი, სამოცი, სამოცდაათი, ოთხმოცი, ოთხმოცდაათი; და ანუ არიან **სხმით-გარდასლვთნი**, მაგალ., მეორე, მესამე, მეოცე, მეორმოცე, მესამოცე... მეათასე და სხუანი, რომელნიცა იბრუნვიან ვითარცა ზემოხსენებულნი სახელნი დაბოლოებისამებრ თვსისსა“ [6, 60].

ზემოაღნიშნულ გრამატიკებში, მართალია, რიცხვით სახელზე მწირი ცნობებია, მაგრამ სამივე ავტორის ტექსტებში მოხსენიებული რიცხვის გამომხატველი სიტყვების ფორმებით, შესაძლოა, XVIII საუკუნეში მეტყველების ამ ნაწილის მართლწერასთან დაკავშირებულ გარკვეულ კანონზომიერებებზე წარმოდგენა შეგვექმას. მით უმეტეს, რომ ანტონ პირველი თავის გრამატიკაში ნათლად მიუთითებს, რომ „ღრამმატიკა არს შესაძლებლობა მართლ-უბნობად და წესიერ წერად“ [5, 115].

ცხადია, ეს კანონზომიერებები როგორც რაოდენობითი, ისე როგობითი რიცხვითი სახელების მართლწერას ეხება. მისი ძირი კი შორეულ წარსულში იძებნება, თუნდაც, XI-XII საუკუნეების ქართველი ფილოსოფოს იოანე პეტრიწის ნაწერებში. მის ენაში, ალექსანდრე გვენცაძის აზრით, რიცხვითი სახელი ძირითადად ძველი ქართული ენის რიცხვითი სახელის მორფოლოგიურ-სინტაქსურ თვისებებს იცავს [2, 86]. და ეს წესი შენარჩუნებულია მე-18 საუკუნის გრამატიკებშიც, თუმცა პეტრიწთან გარკვეულ თავისებურებებსაც ვხვდებით.

ძველი ქართული ენისთვის, მაგალითად, **ათ-ერთ-მეტი** რაოდენობითი რიცხვითი სახელი 11-ის ჩვეულებრივი ფორმაა, მათ შორის XIII და XVIII საუკუნეებშიც. მაგალითად, გიორგი მერჩულის გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში, რომლის ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ხელნაწერი XIII საუკუნისაა, ვკითხულობთ: „უბრძანა შემოკრებაჲ ძმათა ყოველთაჲ... გამოარჩინა მათ შორის ძმანი **ათცამეტნი** ხანცთისათვის საუხუცესოდ, და სხუანი ყოველნი სწორად განყვნა სამად გუნდად“ [7, 101], „... დასაბამითგან გარდასრულთა წელთა

ექუს ათას ხუთასორმეოცდამეათოთხმეტესა წელსა“...[7, 128].

იოანე პეტრიწს კი მეტ ელემენტი მოუხსნია. ეს ნათლად ჩანს ქართველი ფილოსოფოსის როგორც ორიგინალურ („განმარტებაჲ პროკლესთვის დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის“), ისე ნათარგმნ ტექსტებში [8].

მაგალითად, „სრულ ყო რად სიტყუად მეთე, იწყებს თავსა ათერთსა“ [8, 38]... „სრულ ყო რად თავი მეთერთე“ [8, 43]... „სრულ ყო რად სიტყუად მეთათორისა თავისაჲ“ [8, 45]. ფორმა ათსამმეტი შეცვლილია ათ-და-სამით, რიგობითში: „და აწ ათ-და-მესამესა ზედა დაჰრთავს“ [8, 45]... „შემდგომად ათდამეთოხისა თავისა“ [8, 46].

რიცხვითი სახელების ამგვარი წარმოება ბერძნული გრამატიკის ზეგავლენის შედეგი გვეგონია (მაგ., ერთი და ათი, ორი და ათი, სამი და ათი და ა.შ.). იოანე პეტრიწი ხომ ხშირად ასახელებს თავის წყაროებს - ბერძენ და ბიზანტიელ ფილოსოფოსებს: პითაგორას, პლატონს, არისტოტელეს, პროკლესა და სხვებს, მათ შორის - ფილოსოფოსსა და გრამატიკოს გრიგოლ ნაზიანზელს. მოსე გოგიბერიძის აზრით, პეტრიწი „რიტორიკის, გრამატიკისა და ფილოსოფიის შესახემ მსჯელობას გრიგოლ ზანიანზელის დებულების საფუძველზე ავითარებს“ [8, 35-36].

აქ ერთგვარი პარალელის გავლება შეიძლება მეგრული ენის რიცხვით სახელთან. საქმე ის არის, რომ დღევანდელ მეგრულში (ალბათ, ძველშიც) 11-დან 19-ის ჩათვლით რიცხვითი სახელები ქართული რიცხვითი სახელებისგან განსხვავებული ფორმით იწარმოება - პეტრიწისეულ ფორმას ემსგავსება, მეტ-ი არ აქვს: მაგალითად, 12 (ათ-ორ-მეტი) - ვითოჟირი [ვით(ი)-10 (დ)ო (და) ჟირი-2], 13 (ათ-სამ-მეტი) - ვითოსუმი [ვით(ი)-10 (დ)ო (და) სუმი-3], 15 (ათ-ხუთ-მეტი) - ვითოხუთი [ვით(ი)-10 (დ)ო (და) ხუთი-5], 19 (ათ-ცხრა-მეტი) - ვითოჩხორო [ვით(ი)-10 (დ)ო (და) ჩხორო-9]... 32 (ოც-და-ათ-ორ-მეტი) - ეჩდოვითოჟირი [ეჩ(ი)-20 დო(და) ვით(ი)-10 (დ)ო ჟირი-2], 37 (ოც-და-ათ-შვიდ-მეტი) - ეჩდოვითომქვითი [ეჩ(ი)-20 დო (და) ვით(ი)-10 (დ)ო შქვითი-7].

საინტერესოა და საკვლევიც, რიცხვითი სახელების წარმოების რომელი ფორმაა უწინარესი - მეგრული თუ პეტრიწისეული. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მეგრული რიცხვითის ფორმები უადრესია, რადგან ცნობილია, რომ ახალი წელთაღრიცხვის, ფაქტობრივად, პირველი საუკუნიდან სამეგრელოს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ბიზანტიასთან, ამიტომ იმ ადრეულ პერიოდში ენათა ურთიერთობისას, გამორიცხული არ არის, ბერძნულ გრამატიკას მეგრული რიცხვითი სახელის წარმოებაზე ზეგავლენა მოეხდინა.

გვესმის, რომ ყოველივე ზემოაღნიშნული მხოლოდ ვარაუდია და მას სათანადო დასაბუთება სჭირდება. ვფიქრობთ, ეს ურთიერთობები და რიცხვითი სახელის მართლწერის ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხები უფრო საფუძვლიან კვლევას მოითხოვს. მით უმეტეს, რომ ქართული რიცხვითი სახელის წარმოებაში დღემდე აშკარად არის გამოკვეთილი მეტყველების ამ ნაწილის გაფორმების ორი სისტემა - ათობითი, რომელიც ბერძნულ-ბიზანტიურ გრამატიკას ეფუძნება, და ოცობითი, სპარსულ-არაბული წყაროებიდან შემოსული.

XIX საუკუნის პირველი ნახევრის გრამატიკებიდან, როგორც ზემოთ აღინიშნა, რიცხვით სახელებთან დაკავშირებით იოანე ბატონიშვილისა და სოლომონ დოდაშვილის შეხედულებებზე გვინდა შევაჩეროთ ყურადღება. პროფ. ალექსანდრე ფოცხიშვილი მართებულად მიუთითებს, რომ დოდაშვილს ძირითად წყაროდ გამოუყენებია ქართველიშვილის გრამატიკა, „რომლის ზოგ პარაგრაფს იგი უცვლელად მისდევს ან იმეორებს იმავე აზრს, ოღონდ უფრო შემოკლებული რედაქციით... ეს ჩანს სოლომონის გრამატიკის პირველი პარაგრაფიდანვე - თვით გრამატიკის საგნის განსაზღვრიდან, რაც მასთან ასეთი

რედაქციითაა: „ქართული დრამმატიკა ასწავებს კანონიერსა უბნობასა და წერასა ქართულად“. იოანესთან კი „დრამმატიკა არს ჰსწავლა ხელმძღვანელი კანონიერისა უბნობისა და მართლწერისადმი“ [3, 478].

ქართველიშვილი და დოდაშვილიც, წინამორბედთა მსგავსად, გამოყოფენ „რვათა ზედა სახეთა, ანუ ნაწილთა სიტყვისათა, რომელნიც არიან: 1. სახელი, 2. ნაცვალსახელი, 3. ზმნა, 4. მიმღეობა, 5. თანდებული, 6. ზმნიზედა, 7. კავშირი, 8. შორისდებული“. მათი აზრები, ასევე, ემთხვევა ერთმანეთს სახელთა ჯგუფების განხილვისას. იოანესთან „სახელი არს ნაწილი სიტყვისა, რომლითა იწოდებიან ყოველნი პირნი, ანუ ნივთნი, აგრეთვე ვითარებანი მათნი და რაოდენობანი“.

ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „სახელი განიყოფების სამთა ზედა: 1. არსებითსა ზედა; 2. ზედშესრულთა ზედა; და 3. რიცხვთსა ზედა“ (სათანადო მაგალითებითაც განამტკიცებს: „კაცი გულისხმიერი“, „ქვეყანა ნაყოფიერი“, „ორი დღე“). იქვე იმასაც მიუთითებს, რომ „რიცხვი აღნიშნავს რიცხვსა და რაოდენობასა ნივთისასა და იცნობვის კითხვათამებრ: რაოდენი, ანუ მერაოდენე (ორი, სამი, პირველი, მეორე). აქედან გამომდინარე, რიცხვით სახელს ორ ჯგუფად ჰყოფს: **რაოდენობითად და წესებითად. რაოდენობითი** რიცხვითი სახელი რაოდენობის მაჩვენებელია, ხოლო **წესებითი** - წესისა, „რომელთა პირი ან ნივთი ერთიმეორესა შეუდგების“.

როგორც ალ. ფოცხიშვილი შენიშნავს, ტერმინი „წესებითი“ რუსული **порядковый**-ის შესაბამისი უნდა იყოს, რადგან ეს სიტყვა რუსულში „რიგსაც“ ნიშნავს და „წესსაც“.

სოლომონ დოდაშვილს არსებითსა და ზედსართავ სახელებზეც მსგავსი შეხედულება აქვს, სამაგიეროდ, განსხვავებულად და ორიგინალურად ყოფს რიცხვით სახელს. მისი აზრით, „რიცხვითი სახელი არს ლექსი, რომლითაცა აღინიშვნის რიცხვი საგანთა, ანუ წესი, რომელსაცა შინა იგინი ერთი მეორესა შეუდგებიან, მაგალ: ერთი, ორი, სამი, პირველი, მეორე, მესამე, მეათე, ნახევარი, უღელი, ყვეარი და სხვანი“ [9, 120].

სახელმძღვანელოს ავტორის კლასიფიკაციით, „რიცხვითნი სახელნი იქმნებიან:

1. **რაოდენობითნი**, რომელნიცა აღნიშვნენ რიცხვსა საგანთასა, მაგალ., ერთი, ორი, სამი, ათი, ათასი და სხვანი.

2. **წესებითნი**, რომელნიცა აღნიშვნენ წესსა საგანთასა, მაგალ., პირველი, მეორე, მესამე, მეათე და სხვანი.

3. **დანაწევრებითნი**, რომელნიცა აღნიშვნენ ნაწილსა, ანუ კერძოსა ყოვლადისა რიცხვისასა, ანუ ნაწევარსა, მაგალ., ნახევარი, ნასამედი, ათეული, ასეული და სხვანი.

4. **შემკრელობითნი**, რომელნიცა აღნიშვნენ საცნაურსა რიცხვსა საგანთასა შეკრებულთა ხატითა, მაგალ., წყვილი, სამკეცი, უღელი, ყვეარი და სხვანი“ [9, 120].

იმის მიუხედავად, რომ რიცხვითი სახელი ჯერ კიდევ ცალკე მეტყველების ნაწილად არ არის ჩამოყალიბებული, როგორც ვხედავთ, ორივე გრამატიკოსი სახელთა ჯგუფებში სათანადო ყურადღებას ამახვილებს მასზე და გარკვეულწილად ლექსიკურ-მორფოლოგიური თავისებურებებიცაა წარმოჩენილი.

იოანე ქართველიშვილი გაიოზის გრამატიკაზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ რიცხვითი სახელები არის მარტივი (ერთი, ორი, პირველი, ასი) და რთული (ათერთმეტი, ათორმეტი)... „და ესრეთ ამათაცა შესაძლებელ არს ბრუნვად, ვითარცა ზემოხსენებულნი სახელნი“.

დოდაშვილის გრამატიკაში რიცხვითი სახელის ბრუნების ზოგიერთ თავისებურებას ფრაგმენტულად მაინც ვხვდებით. ავტორი ერთგან შენიშნავს, რომ „ყოველნი სახელნი ზედშესრულნი და რიცხვითნი იბრუნვიან მაგალითთამებრ არსებითისა სახელისა. მაგალ., გულისხმიერი, გულისხმიერისა, გულისხმიერსა და სხვანი. ერთი, ერთისა, ერთმან და სხვანი“

[9, 127].

მესამე კანკლედობის (ბრუნების) განხილვისას ნაბრუნებია სიტყვები: გვირგვინი, ანტონი, ნათელი (მხოლოებითა და მრავლობით რიცხვებში), რომლებსაც მოსდევს შენიშვნა: „ამათ მაგალითთამებრ იბრუნვიან ყოველნი სახელნი დაბოლოებულნი ი-სა ზედა. მაგალ., კაცი, ნათესავი, მთიები... პირველი, ერთი, ორი, სამი, ათი და სხვანი... მესამე კანკლედობასა შინა ჯერ-არს ჰხსოვად შემდგომნი შენიშვნანი: ა. ყოველნი სახელნი, დაბოლოებულნი ი-სა ზედა, ისპობენ თვისსა დამაბოლოებელსა ასოსა, ბრუნვათა შინა მიცემითსა, მოთხრობითსა და წოდებითსა მხოლობითისა რიცხვისა. მაგალ., კაცი, კაცსა, კაცო... ერთი, ერთსა, ერთო და სხვა, ხოლო მრავლობითსა რიცხვსა შინა ყოველთა ბრუნვათავე ისპობენ დამაბოლოებელსა მას ასოსა ი-სა“ [9, 124-125].

კიდევ ერთი საგულისხმო შენიშვნა, რომელიც რიცხვით სახელთან დაკავშირებით არის აღნიშნული სოლომონის სახელმძღვანელოში: „სახელნი ზედშესრულნი და რიცხვითნი, მდებარენი არსებითისა სახელისა თანა, ითანხმებიან ბრუნვითა და რიცხვითა; მაგალ., გულისხმიერი კაცი, განვრცელებული ზღვა, ერთი ღმერთი, პეტრე პირველი და სხვანი“ [9, 160].

დასკვნა

ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, ისევე როგორც ზურაბ შანშოვანის, ანტონ პირველისა და გაიოზ რექტორის, იოანე ქართველიშვილისა და სოლომონ დოდაშვილის გრამატიკებშიც რიცხვითი სახელი დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად არ არის გამოყოფილი. მართალია, დოდაშვილი რიცხვითი სახელის ბრუნების რამდენიმე ნიუანსთან ერთად ზოგიერთ სინტაქსურ ნიშანსაც (არსებით სახელთან ერთად ბრუნებასა და რიცხვში შეთანხმებას) მიუთითებს, მაგრამ ავტორმა, როგორც მოსალოდნელი იყო, სრულად მაინც ვერ გამოკვეთა რიცხვითი სახელის ლექსიკურ-სემანტიკური და მორფოლოგიურ-სინტაქსური თავისებურებანი. როგორც ლოგიკური მიმართულების წარმომადგენელმა, რიცხვითი სახელი სემანტიკურად საკმაოდ ორიგინალურად დაახასიათა, ხოლო ფორმით არსებითს მიაკუთვნა. სახელის გრამატიკული ბუნების გამოსაკვეთად კი მისი ფორმასაცვლელი ელემენტების გამოვლენა და ფორმაცვალეობის თავისებურებების წარმოჩენა აუცილებელი.

რიცხვითი სახელი, თავისი რიცხვითი განყენებულობის მიუხედავად, ფორმალურად არ არის სახელისგან განსხვავებული სიტყვა, თუმცა არსებით სახელთან და სხვა მეტყველების ნაწილებთან ურთიერთობით, გრამატიკული ბუნების დაზუსტებითა და წარმოჩინებით რიცხვითი სახელი მოგვიანებით ცალკე მეტყველების ნაწილად ჩამოყალიბდა.

ლიტერატურა:

1. ჩიქობავა არნ. (1965), იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, თბილისი;
2. გვენცაძე ალ. (1972), ქართული ენის რიცხვითი სახელი, დამხმარე სახელმძღვანელო, თბილისი;
3. ფოცხიშვილი ალ. (1995), ქართული ენათმეცნიერების ისტორია, თბ.;
4. ზაბუნაშვილი ე. (1970), ანტონ პირველი და ქართული გრამატიკის საკითხები, „მეცნიერება“, თბილისი;
5. ქართული ღრამმატიკა (1885), შედგენილი ანტონ I-ის მიერ. რედაქტორი რაფიელ ერისთავი, გამოცემული ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასით, თბილისი, ექვთიმე ხელაძის სტამბა;
6. გაიოზ რექტორი (1970), ქართული ღრამმატიკა (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ელენე, ნიკოლაიშვილმა), „მეცნიერება“, თბილისი;
7. ხუცესი იაკობ (1985), შუმანიკის წამება, მერჩულე გიორგი, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება (სასკოლო გამოცემა), „განათლება“, თბილისი;

8. პეტრიჭი ი. (1937), II ტომი, თბილისის სახ. უნივერსიტეტის გამოცემა (ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა);
9. დოდაშვილი ს. (1989), თხზულებები, თბილისი.

For establishing the Georgian numerical name as a part of speech in the grammars of the XVIII-XIX centuries

Danelia Vazha
Georgian Technical University, Tbilisi

Abstract

There are not so few words in the Georgian language, the meaning of which is related to the concept of number, quantity. Along with the meaning, they are distinguished by grammatical features. The properties that are characteristic of numerical nouns allow them to be separated as a separate part of speech.

Research shows that this process has been going on for centuries. The work clearly shows the place of the numerical name in the grammars of the eighteenth century and the first half of the nineteenth century. The specifics of numerical names are reviewed in the textbooks of Zurab Shanshovani, Anton Perechi, Gayoz Rector, Ioane Batonishvili and Solomon Dodashvili.

Each author's views on numerical names are analyzed. A certain opinion is expressed that Dodashvili's "Georgian Grammar", which was printed in 1830, is mainly based on Kartvelishvili's grammar, but the author has presented many things in an original way, including the semantic characterization of numerical names.

Dodashvili's and Batonishvili's views on the numerical name are compared with the thinking of the predecessor grammarians and it is justified that the authors could not fully outline the lexical-semantic and morphological-syntactic features of the numerical name, that is why the numerical name is not separated as an independent part of speech in the above-mentioned grammars. It has been revealed that the term "numerical name" belongs to Anton the First.

Key words: numerical name, grammar, counting system, parts of speech, spelling, compound nouns, conjugation.